

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ

Руснак В.М.

*Студент 4 курсу Юридичного факультету
ДВНЗ «УжНУ»*

Незважаючи на постійну зміну законодавства щодо компетенції судів окремих юрисдикцій, знайти оптимальну модель її розмежування не вдається. Визначення юрисдикції спору в багатьох випадках залишається досить складною проблемою для практики, обумовленою не лише недосконалим законодавством, а й існуючими в науці та практиці догмами.

На даний час розмежування юрисдикцій здійснюється згідно зі статтями 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)[1], статтями 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)[2] та статтями 2, 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України)[3], які відповідно визначають компетенцію загальних, господарських та адміністративних судів. Недосконалість цих положень призводить до того, що при визначенні та розмежуванні юрисдикцій суди частіше керуються існуючою вже впродовж десятиліть практикою, аніж зазначеними положеннями чинного законодавства.

При вирішенні таких проблем процесуальна наука та практика, керуючись неписаною догмою щодо неможливості альтернативи у визначенні судової юрисдикції, всі свої зусилля звертає на вирішення начебто існуючих колізій. Останні дослідження з питань юрисдикцій, проведені К. Бондаренко, Р. Куйбідою, О. Пасенюком, Д. Шадурою та іншими науковцями, ґрунтуються саме на цьому.

Однак залишається поза межами досліджень питання щодо можливості вирішення одного і того самого спору судами різних юрисдикцій та тих позитивних наслідків, які виникнуть у зв'язку із запровадженням у практиці такої ідеї.

Метою зазначеної статті є аналіз положень діючого законодавства, які, на думку автора, свідчать про існування в Україні альтернативної юрисдикції, віднайдення позитивних наслідків її існування, визначення передумов виникнення альтернативної юрисдикції, а також надання практичних рекомендацій, пов'язаних з існуванням альтернативної юрисдикції.

Актуальність даної теми зумовлена важливістю даного питання в практичній діяльності, та недосконалістю наявної моделі розмежування юрисдикції.

Зміни в ЦПК, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 18 лютого 2010 р., істотно змінили підходи щодо визначення юрисдикції цивільних справ, а аналіз прийнятих цим Законом норм дозволяє зробити цікаві висновки.

Згідно з діючою редакцією частини першої ст. 15 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо: захисту

порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Аналіз п. 1 частини першої ст. 15 ЦПК України дає можливість визначити такі критерії юрисдикції загальним судам цивільних справ: необхідність захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів; характер правовідносин, з яких виникають справи (цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин). Пункт 3 частини першої ст. 15 ЦПК України формулює самостійну порівняно з п. 1 частини першої ст. 15 ЦПК України сукупність критеріїв: справа виникає з інших (ніж цивільні, житлові, земельні, сімейні, трудові) правовідносин; відсутність положень закону щодо розгляду справ, що виникають з таких відносин, за правилами іншого судочинства.

Перший з наведених у п. 1 частини першої ст. 15 ЦПК України критеріїв фактично дозволяє відокремити повноваження загальних судів щодо розгляду цивільних справ від повноважень інших не судових органів, які не здійснюють захисту прав, свобод чи інтересів. У розмежуванні юрисдикцій цей критерій нічого не дає. Фактично лише один (другий із зазначених) критерій дозволяє визначити юрисдикцію спорів, передбачаючи вказівку про розгляд усіх справ, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових правовідносин, у порядку цивільного судочинства. Цей критерій є єдиним, фактично універсальним критерієм для визначення цивільної юрисдикції.

Таким чином, згідно з діючими положеннями ст. 15 ЦПК України будь-яка справа щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, яка виникає із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових правовідносин (безвідносно до інших обставин), може бути розглянута в порядку цивільного судочинства.

Між тим, наприклад, характер галузевих спірних правовідносин є не єдиним і не визначальним критерієм визначення юрисдикцій адміністративних та господарських судів. При цьому характер спірних правовідносин як критерій такого визначення у кожному з цих видів судочинства допускає дублювання між собою та з тим характером правовідносин, який визначений ЦПК.

Як наслідок із закону вбачається та ніким не заперечується те, що окремі спори, які виникають із земельних правовідносин, розглядаються не лише в порядку цивільного, а й адміністративного та господарського судочинства. На це прямо вказують ст. 183-1 КАС України та ст. 12 ГПК. Виходячи з фактичного ототожнення значної частини господарських та цивільних правовідносин, керуючись ст. 15 ЦПК, цілком обґрунтовано можна стверджувати, що в цивільному судочинстві можливим є розгляд і спорів, що виникають з цивільних правовідносин між юридичними особами.

Крім того, одні й ті ж самі правовідносини можуть характеризуватися як певною галузевою належністю, так і певними іншими ознаками, визначеними як критерії юрисдикції окремих її видів. Необхідно погодитися з Р. Куйбідою,

що характер суб'єктивного права, яке порушене, для адміністративної юрисдикції не має жодного значення [4, с. 6].

Так, практика адміністративних судів допускає можливість розгляду в адміністративному судочинстві окремих справ, що виникають із житлових правовідносин, як таких, що виникають з публічних відносин, зокрема щодо законності проведеної приватизації житла.

На наш погляд, наслідком прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 18 лютого 2010 р., яким нова редакція ст. 15 ЦПК поширила цивільну юрисдикцію на всі цивільні, житлові, земельні, сімейні, трудові правовідносини, є поширення в Україні на значну кількість спорів альтернативної юрисдикції, за умов якої згідно з законом одні і ті самі справи можуть бути вирішені в судах різних юрисдикцій.

Можливість існування у судочинстві альтернативної юрисдикції, а також її позитивні ознаки фактично не досліджувались у процесуальній науці, хоча законодавство, на наш погляд, вже давно містить норми, які вказують на її існування.

Начебто загальноприйнятим є те, що альтернативної юрисдикції існувати не може взагалі, а наслідки порушення правил про це можуть бути лише негативні. Так, на думку О. Пасенюка, певне правовідношення має бути віднесене до юрисдикції лише одного суду. Порушення цього правила може породити практику, коли жоден із судів не прийматиме відповідний спір до свого розгляду або коли такий спір прийматимуть до розгляду одночасно декілька судів. За таких умов можливості особи захистити своє право значно звужуться [5].

На наш погляд, погодитись повністю з таким твердженням не можна. Можливо, альтернативна юрисдикція і має свої недоліки. Однак випадки, коли жоден із судів не приймає відповідний спір до свого розгляду, є не наслідком порушення правила про віднесення правовідношення до юрисдикції лише одного суду, а взагалі про не охоплення положеннями про судову юрисдикцією певного кола справ, що не є, на наш погляд, тотожним. Таких випадків, згідно з положеннями діючого законодавства, на сьогодні в Україні бути не повинно, про що йтиметься нижче. Жодним чином не звужують право особи на захист і випадки прийняття спору до розгляду одночасно декількома судами. Такі випадки можливі і при існуванні альтернативної підсудності, що однак не заперечує доцільності її існування. Ці випадки повинні тягнути лише залишення однієї із позовних заяв без розгляду, ймовірно тієї, провадження за якою було відкрите пізніше.

Існування альтернативної юрисдикції підтверджує також і практика Конституційного Суду України. Так, відомим рішенням Конституційного Суду України від 1 квітня 2010 р. у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України було надано офіційне тлумачення положень частини першої ст. 143 Конституції України, ст. 12 ЗК України, п. 1 частини першої ст. 17 КАС України. Фактично цим рішенням була визначена юрисдикція адміністративних судів щодо розгляду земельних спорів за участі

органів місцевого самоврядування, що виникли у зв'язку з вирішенням цими органами певних земельно-правових питань. Аналіз цього рішення дає підстави стверджувати, що визначення юрисдикції земельних спорів за участі органів місцевого самоврядування Конституційний Суд України здійснив саме ґрунтуючись на визначених нами передумовах існування альтернативної юрисдикції.

Так, якщо припустити, що для визначення юрисдикції тієї чи іншої категорії справ необхідний системний аналіз законодавства, насамперед процесуальних кодексів (ЦПК, ГПК та КАС), то Конституційному Суду при визначенні юрисдикції земельних спорів за участі органів місцевого самоврядування необхідно було проаналізувати положення усіх цих кодексів.

Стоячи на засадах неможливості альтернативної юрисдикції та виходячи з положень діючої вже на час винесення рішення нової редакції ст. 15 ЦПК, Конституційний Суд мав би звернути увагу на формальну можливість розгляду земельних спорів за участі органів місцевого самоврядування і в порядку цивільного судочинства, а відтак вирішити існуючу колізію.

Між тим, Конституційний Суд України при визначенні цієї юрисдикції не лише не аналізував положення ЦПК та ГПК [2], а навіть жодного посилання на ці кодекси у своєму рішенні не зробив. З погляду питання, яке стояло перед Конституційним Судом, а саме, чи підлягають такі земельні спори вирішенню в порядку КАС, аналізувалися лише положення самого КАС. І це правильно. Юрисдикція адміністративних судів, виходячи з положень КАС, визначається не положеннями ЦПК чи ГПК, і навіть не системним тлумаченням положень усіх кодексів, а виключно положеннями КАС. Як наслідок, вважаємо, що визначена Конституційним Судом України адміністративна юрисдикція щодо розгляду земельних спорів за участі органів місцевого самоврядування не є перешкодою для вирішення цих спорів згідно зі ст. 15 ЦПК і в порядку цивільного судочинства. Поряд із поширенням альтернативної юрисдикції на значну кількість правових спорів ще одним позитивом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 18 лютого 2010 р. є те, що він зберіг існуючу до його прийняття можливість розгляду в порядку цивільного судочинства будь-якого правового спору, який згідно із законом не підлягає розгляду за правилами іншого судочинства (п. 3 частини першої ст. 15 ЦПК). Таким чином, на даний час неможлива ситуація, коли справа згідно із законом не відноситься до юрисдикції жодного з судів.

Більшість дослідників погоджуються з тим, що положення законодавства щодо розмежування юрисдикцій потребують свого вдосконалення, пропонують шляхи вирішення існуючих проблем. Але об'єктивна дійсність в Україні така, що до думок науковців парламент прислухається досить рідко. Законотворча практика свідчить, що законодавець постійно експериментує з положеннями про юрисдикцію, щось удосконалює, але не може внаслідок різних причин сформулювати положення про юрисдикцію належним чином. Досить часто за наслідком внесених змін визначення виду юрисдикції в практиці лише ускладнюється. В існуванні такої ситуації є й об'єктивний чинник. Необхідно

погодитися з Р. Куйбідою, що закон об'єктивно не може чітко прописувати всі випадки життя, він повинен давати лише орієнтири (критерії) для визначення виду тих чи інших справ [4, с. 6–7].

Значну частину проблем із визначенням юрисдикції можна було б вирішити, якщо просто змінити, хоча б на рівні судів вищих інстанцій, існуючу в науці та практиці неписану догму щодо неможливості альтернативної юрисдикції. Доцільність цього, на наш погляд, не викликає сумнівів та навіть не потребує зміни законодавства. Позивач, враховуючи існуючу в законодавстві альтернативу у виборі юрисдикції та виходячи з власних інтересів, сам би обирав порядок захисту свого права.

Особливості розгляду справ судами різних юрисдикцій різняться між собою, тому при виборі юрисдикції перевагою адміністративного процесу для позивача буде принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи. Між тим, ті фактичні строки розгляду адміністративних справ на практиці, які на сьогодні існують, можуть його не задовольняти. У цивільному процесі ж, навпаки, виходячи з принципу змагальності, всі обов'язки по доказуванню фактів, що стверджуються позивачем, покладаються саме на нього, однак цей процес на практиці є більш оперативним порівняно з адміністративним судочинством. З урахуванням, наприклад, цих та інших обставин альтернативна юрисдикція допомогла б навіть регулювати завантаженість судів, що, як наслідок, посилює ефективність судового захисту.

Безумовно, альтернативна юрисдикція потребує ще свого різностороннього вивчення саме як правового явища. Доцільно проаналізувати необхідність її існування щодо окремих справ, або ж, навпаки, запровадження щодо інших справ, віднайти способи запобігання можливостям різного роду процесуальних зловживань, пов'язаних з її існуванням, тощо. Однак це вже є об'єктом наступних досліджень

*Науковий керівник:
Доц. Заборовський В. В.*

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
2. Господарський процесуальний кодекс України.- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
3. Кодекс адміністративного судочинства України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BA%D0%B0%D1%81>
4. Куйбіда Р. Межі адміністративної юрисдикції : спірні питання // Юридичний вісник України. – 2007. – № 25 (625). – С. 6–7.
5. Пасенюк О. Розмежування видів судової юрисдикції //Юридичний вісник України. – 2009. – № 21 (725).
6. Практика розгляду судами корпоративних спорів. Узагальнення, підготовлене суддею Верховного Суду України О.І. Потильчак та начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду

України І.В. Бейцун, кандидатом юридичних наук. [Електронний ресурс] / Верховний Суд України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.